

Sklo zo vzorkovne sklárne Poltár K úspešnej akvizícii Novohradského múzea a galérie v Lučenci

Štefan Chrastina

Mgr. Štefan Chrastina
Novohrad Museum and Gallery in Lučenec
Kubínyho námestie č. 3
984 01 Lučenec
Slovakia
e-mail: chrastina@nmg.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:1:167-171

Glass products from the Poltár glassworks: Notes on a successful acquisition by the Novohrad Museum and Gallery in Lučenec

This paper describes a new and substantial acquisition of original glass products produced by major glassworks in the Novohrad region. The paper is divided into three parts based on their origin (Zlatno, Katarínska Huta and Poltár), where each part briefly describes the history of the glassworks as well as its typical production as represented in the acquired collection.

Key words: glass, crystal glass, glassworks, Zlatno, Katarínska Huta, Poltár, glass cutting

Novohradské múzeum a galéria v Lučenci (ďalej len NMG) ako inštitúcia s viac ako 60-ročnou tradíciou sa o. i. zaoberá výskumom dejín sklárskej výroby v Novohrade. Získavanie a dokumentovanie sklárskej produkcie bolo systematickejšie začaté po roku 1990. Vďaka viacerým grantom bolo do zbierok získaných viac ako 2-tisíc kusov historického skla vyrobeného v Novohrade. Granty prebehli úspešne v rokoch 1996, 2003, 2014 a 2015. Poslednou akvizíciou je čo do rozsahu, tak aj do členitosti obsiahla akvizícia skla zo vzorkovne sklárne Poltár. Poltárska skláreň, sídlo niekdajšieho podniku Stredoslovenské sklárne, národný podnik, neskôr Slovglass, a. s., mala vo svojej vzorkovni zhromaždené sklo z produkcie vlastného závodu a sčasti aj zo závodov v Zlatne a Katarínskej Hute. Grant bol podaný aj podporený z verejných zdrojov Fondom na podporu umenia v roku 2016. V tomto roku sa ho následne podarilo úspešne zrealizovať. Získané predmety kultúrnej hodnoty možno najjednoduchšie rozdeliť podľa miesta ich výroby.

Skláreň v Zlatne

Produkcia vyrobená v najstaršej sklárni z koncernu Slovglass, a. s., závode 02 Zlatno je typická vysokou úrovňou hutného zdobenía a použitia farieb. Tvoria ju predovšetkým nápojové sady a solitéry. Skláreň, ktorá svojou existenciou priniesla slovenskému aj svetovému sklárstvu mnoho významných vynálezov, vznikla v roku 1833. Najväčšiu slávu zažila v 19. storočí pod vedením Jána Juraja Zahna. Jeho osobný doktor Leo Valentín Pantoček bol aj nadaným chemikom a vymyslel viacero zlepšení a vynálezov v oblasti sklárstva, ktorými skláreň preslávila. Napríklad nový druh dekorovania, zvaný „irisovanie“, vytváral na povrchu skla povlak s kovovým leskom hrajúcim všetkými dúhovými farbami. Vďaka hyaloplastickej metóde bolo možné vyrobiť lisované sklenené peniaze. Výrobky sklárne získali na svetových priemyselných výstavách v 40. rokoch 19. storočia viaceré ceny. V Zlatne sa vyrábalo úžitkové sklo zušľachtované brúsením, maľovaním a hutníckym zdobením. Zaujímavosťou je fakt, že

vo voľnom čase a cez soboty tu mohli pracovať sklári – dôchodcovia. V ostatných závodoch v Katarínskej Hute, Málinci a Poltári to vedenie v takomto rozsahu netolerovalo. Vďaka ich skúsenostiam sa potom učili remeslu sklára celé rodiny.¹ Tiež sú veľmi známe farebné sklenené sady vyvážené do Európy, Ázie a Severnej Ameriky. Skláreň produkovala sodnodraselné sklo rôznych farieb. V 20. storočí sa sklára svetovo preslávila výrobou nápojového servisu „Zlatá Zuzana“. Jej ručne robená produkcia sa dobre predávala až do zastavenia výroby v roku 2003.

Výrobky vzorkovne z tejto sklárne sú nám doteraz menej známe a sú tu zastúpené aj najmenším počtom, presnejšie 92 kusmi. Zlatňanské sklo vo vzorkovni pochádza z obdobia 80. – 90. rokov 20. storočia. V jeho kolekcii sa vynímajú najrôznejšie farebné a dekoratívne variácie na známu sklársku sadu „Zlatá Zuzana“.²

Vzácnosťou a neplánovanou náhodou je získanie unikátneho diela umeleckého sklára Juraja Steinhübela. Má tvar veže zloženej z deviatich do seba zapadajúcich dielov, vytvárajúcich formu veže s odstupňovanými okrajmi, vytvorenými okrajmi jednotlivých dielov, na vrchu ktorých je umiestnený číry objekt s matným povrchom pripomínajúci osteň. Ostal vo vzorkovni sklárne ako pamiatka výnimočných podujatí v oblasti umeleckého sklárstva, ktorými boli medzinárodné sklárske sympóziá. V Zlatne sa konali štyri ročníky v rokoch 1992, 1993, 1995 a posledným je práve sympóziom v roku 1999, počas ktorého vznikol tento objekt.

Sklára Katarínska Huta

Výrobky z druhej najstaršej sklárne podniku, závodu 03 Katarínska Huta, v celkovom počte 157 kusov, reprezentuje nápojové sklo zvané aj „kališkovina“. Skláreň založili v roku 1842 bratia František, Leopold a Štefan Kuchinkovci (aj Kuhinka, Kuchynka).³ Spočiatku vyrábala

Obr. č. 1: Sklenená veža od Juraja Steinhübela z roku 1999.

tabuľové a duté fúkané sklo, dekorované širokou škálou techník od rytia až po maľovanie. V medzivojnovom období k jej najtypickejším výrobkom patrili známe rímske čaše a nápojové súpravy z farebného skla. Skláreň sa zamerala na produkciu žiadaného krištáľového skla. Prešla mnohými prestavbami a modernizáciami: od pôvodnej technológie, keď sa sklárske pece zohrievali spaľovaním dreva, až po dnešnú technológiu spaľovania kyslíka. Ako jediná sklára v Novohrade dodnes vyrába.

Výrobky zo sodnodraselného skla zastupujú najmä poháre a nápojové sady. Stopky sú najčastejšie modelované točením alebo hutníckym modelovaním, kalichy sú tvarované, väčšinou s oblým základom a rozšírenými okrajmi. Vzácnu skupinou skla sú poháre vyrobené z olovnatého skla, dekorované zlatom a vysokým smaltom. Tvoria ju hlavne nápojové servisy. Tento druh je v zbierkach NMG doposiaľ zastúpený v menšej miere.

Poháre zo sodnodraselného skla majú povrch biely, zdrsený matovaním, technikou využívanou vo všetkých sk-

¹ ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. *Zrod a vývoj slovenského skla. Skláre stredného Slovenska*. Kalinovo : Keramat, 2012, s. 189.

² Obrazová príloha je zo zbierok Novohradského múzea a galérie v Lučenci.

³ ŽILÁK – HLODÁK, ref. 1, s. 151. Biografické portréty uvádza *Biografický lexikón Slovenska V*. Martin : SNK-Národný biografický ústav, 2013, s. 496.

Obr. č. 2: Kalichy s vlisovaným a matovaným geometrickým dekorom, prototyp, krištáľové sklo, skláreň Poltár (zbierka NMG)

lárňach Novohradu. Matovaný povrch vznikol leptaním povrchu kyselinou fluorovodíkovou, ktorá značne sťažovala pracovné podmienky v leštiarňach. Produkty vyrobené v tejto sklárni v 90. rokoch a na prelome 20. a 21. storočia sa vyznačujú značným zjednodušením tvarov a používaním farebných variácií v kombinovaní šiestich rôznych farieb, najčastejšie zelenej, modrej, fialovej, žltej, oranžovej a červenej. Takéto súpravy sú v akvizícii zastúpené aj zaujímavou riešenou nápojovou súpravou zvanou „námorník“. K svojmu názvu poháre prišli po tom, ako bolo ich dno z vonkajšej strany upravené do oblého vystupujúceho polguľovitého tvaru. Vďaka takto tvarovanému dnu mohli byť poháre stabilné aj počas búrlivého počasia na mori, kedy sa ostatné poháre s rovným dnom prevrátili.

Bohatú škálu skla vyrobeného v Katarínskej Hute zastupujú nápojové poháre, ktoré majú povrch dekorovaný farebnými lazúrami. Najčastejšie sú to lazúry s fialovým lesklým povrchom, dozdobené leptaným, väčšinou rastlinným vzorom.

Obr. č. 3: Nápojová súprava na likér, dekor vysoký smalt, skláreň Katarínska Huta.

Skláreň Poltár

Sklo vyrobené v sklárni Poltár zastupuje najväčšie množstvo výrobkov akvizície. Zahŕňa celkovo 511 kusov. Reprezentuje ho najmä olovnaté sklo, ktoré je bohato zdobené brúsením. Tento druh skla bol doposiaľ zbierkach NMG zastúpený v najmenšom množstve. Preto je veľkým prínosom, že sa podarilo získať výrobky dokumentujúce výrobu v sklárni Poltár až do zastavenia produkcie. Najväčším súborom je nápojové sklo. Poháriky sú väč-

šinou robené strojovo z číreho skla a variabilitou zahŕňajú celú škálu tvarov od jednoduchých pohárov na vodu až po poháre na šampanské na vysokej stopke. Najväčšie sú na víno, najmenšie na destiláty. Sklo na nápoje dopĺňa sklo na servírovanie a použitie v domácnostiach, ako napríklad rôzne podnosy, vázy a doplnky, hlavne svietniky.

Osobitne významným je fakt, že sa podarilo zachrániť prototypové výrobky sklárne určené na trh a následnú výrobu plánovanú v budúcnosti, ktorá sa však už po roku 2011 nerealizovala. Tvorí ju skupina nápojového a úžitkového skla. Preto je istou zaujímavosťou, že oproti dnešným zvyklostiam, kedy sa sklo vyrába strojovo, je v našom prípade sklo vyrobené ručne, ale preto, aby bolo neskôr produkované na strojoch. Materiálom je v tomto prípade len číre 24 % olovnaté sklo. Všetky prototypy skla majú jednoduchú geometrickú výzdobu a dokladujú nové trendy vo vývoji sklárskeho dizajnu.

Ocenenia a unikáty vyrobené v novohradských sklárňach

Unikátnou skupinou sú ocenenia. Boli vyrábané podľa objednávky zákazníkov v počte len pár kusov, preto ide väčšinou o ručnú výrobu. Prím medzi nimi hrajú štyri verzie známeho ocenenia „Krištáľové krídlo“. Dizajnérom bol Ladislav Višňovský a v sklárni Poltár ho vyrábali až do konca jej výrobného programu v roku 2011.⁴

Obr. č. 4: Ocenenie Krištáľové krídlo, dizajn Ladislav Višňovský, skláraň Poltár

Jedinečným je aj veľké, ručne vyrobené logo firmy Slovglass Poltár, vyrobené ako jediný kus 12. mája 2005 kolektívom dizajnérov a sklárov pod vedením pána Dibalú.⁵ Má formu veľkého kalicha, na ktorého okrajoch je z dvoch viac vyvýšených strán položená krížová konštrukcia antikorových rúrok. Konštrukcia má na koncoch kolmých hrotov upevnené sklenené číre krištáľové listy v tvare lípových listov. Bola vypracovaná ako reminiscencia firemného znaku Stredoslovenských sklární používaného od 70. rokov 20. storočia. Značka bola vyrobená pre reklamné účely firmy Slovglass na svetový veľtrh vo Frankfurte nad Mohanom 26. – 30. augusta 2005. Po jeho ukončení ostala ako znak firmy v jej vzorkovni umiestnenej v administratívnej budove v Poltári. Pri takom jedinečnom kuse, vážiacom približne 15 kg, ide o zaujímavú formu prezentácie sklárskej firmy jej vlastným spôsobom. Značka zaslúžene patrí k solitérom, ktoré sa vďaka projektu zachovávajú pre širokú aj odbornú verejnosť v starostlivosti NMG.

Celkovo sa do zbierok NMG dostalo vďaka grantu podporenému Fondom na podporu umenia 760 kusov skla. Svojím rozsahom ďaleko prekonáva ostatné doteraz podané a podporené žiadosti a zrejme bude na dlhú dobu aj jediný. Podarilo sa totiž zachrániť nielen sklo z Poltára, ale aj zo Zlatna a Katarínskej Huty. Na mnohých pohároch a výrobkoch sa zachovali pôvodné vzorkové označenia, tie budú počas katalogizácie zapísané a zachované pre budúce bádanie. Pri plánovaných výstavách, dokumentujúcich výrobu v jednotlivých sklárňach, bude 760 kusov sklárskych artefaktov z úspešnej akvizície názornou ukážkou vyspelosti a krásy skla Novohradu, ktoré dokázalo držať krok s najnovšími trendmi a zároveň vychádzalo z historickej tradície sklárskej výroby Novohradu.

Zoznam prameňov a literatúry (References)

Biografický lexikón Slovenska V. Martin : SNK-Národný biografický ústav, 2013, 852 s. ISBN 978-80-8149-011-8.

⁴ ŽILÁK – HLODÁK, ref. 1, s. 218.

⁵ HÁMOROVÁ Monika: Tak toto má málokto! ...alebo o tom, ako vzniklo firemné krištáľové logo. In: *Sklár – dvojmesečník zamestnancov, akcionárov a zákazníkov Slovglass, a. s. Poltár*, roč. 3, 2005, č. 3, s. 1., s. 1.

HÁMOROVÁ, Monika. Tak toto má málokto! ...alebo o tom, ako vzniklo firemné krištáľové logo. (2005). In: *Sklár – dvojmesačník zamestnancov, akcionárov a zákazníkov Slovglass, a. s.* Poltár, roč. 3, č. 3, s. 1.

ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. (2012). *Zrod a vývoj slovenského skla. Sklárne stredného Slovenska*. Kalinovo: Keramat, 256 s. ISBN 978-80-971049-0-0.

Fotografie: zbierky NMG